

संत श्री जयराम महाराज करंदीकर
यांचे
संक्षिप्त चरित्र

लेखक
श्री कृष्णाजी गंगाधर कवचाळे

प्रकाशक
जयराम दत्तात्रय आपटे
संस्थान श्री दत्तमंदिर
भेरुगड, देवास

मुद्रक : श्री कृष्ण प्रिंटिंग प्रेस
देवास (म.प्र.)

प्रथम आवृत्ति १९५९

संत श्री जयराम महाराज करंदीकर यांचे संक्षिप्त चरित्र

संदर्भ : श्री जयराम महाराज करंदीकर यांचे चरित्र खालील पुस्तकाचा आधार घेऊन संकलीत करण्यात आले आहे ह्याची नोंद घ्यावी.

“ श्रीमत् परम तपःपरायण श्री नारायण महाराज जालवणकर यांचे चरित्र व देवास येथील श्री दत्त मंदिराचा इतिहास ”

लेखक : श्री कृष्णाजी गंगाधर कवचाळे

प्रकाशक : जयराम दत्तात्रय आपटे,

संस्थान : श्री दत्तमंदिर, भेरुगड, देवास

प्रथम आवृत्ति १९५७

मुद्रक : श्री कृष्ण प्रिंटिंग प्रेस, देवास (म.प्र.)

श्री जयराम महाराज कोंकणस्थ ब्राह्मण रहाणार कोंकण. घरी सावकारीचे दुकान वयाच्या विसाव्या वर्षाचे आंत घरची सर्व मंडळी स्वर्गवासी होऊन एकटे राहिले. यांचे संपूर्ण नांव जयराम नारायण करंदीकर असे होते. लहानपणा पासून साधुसंतांची सेवा करावी, हरिकथा ऐकावी, वेदांत श्रवणास जावे, साधुसंतांचा यथाशक्ति सन्मान करावा वगैरे गोष्टीकडे यांची विशेष प्रवृत्ति असे. एकदां श्री नारायण महाराज जालवणकर हे कांही शिष्यांसह कोंकण भागात गेलें असतां श्री जयराम महाराजांचे गांवी जाऊन पोहोचले (नलगे सायास जावें वनांतरा, सुखे येतो घरा नारायण । ..... तुकाराम महाराज) आपल्या गावांत संत आल्याची बातमी लागतांच जयराम महाराज भक्तियुक्त अंतःकरणाने दर्शनास गेले व दर्शन करुन हात जोडून उभे राहिले. जयराम महाराजांच्या कपाळावर अर्थचंद्राकार असें एक चिन्ह होतें व दुसऱ्या आणखी कांहीं खुणा होत्या त्या श्री नारायण महाराजांना पटल्या (अंतरीच्या खुणा, अंतर्निष्ठ जाणती ।) भूमिका तयार आहे. ज्ञानबीज पेरण्यास योग्य जाणून नारायण महाराजांनी स्मित केले व प्रसाद म्हणून एक कंद खाण्यास दिला. जयराम महाराजांनी प्रसाद ग्रहण केल्यावर त्यांना घरी जाण्याची आज्ञा दिली. जयराम महाराज घरी निघून गेले. सायंवात पाजळली व जन्मांत स्वप्नामध्येही मनास न शिवलेल्या विषय वासना मनाभोंवतीं घिरट्या घालू लागल्या. रात्र मोठी कष्टाने काढली. प्रातःकाळी स्नान, नित्यकर्म व श्री पांडुरंगाचे पूजन आटोपून जयराम महाराज दर्शनास गेले. दर्शन करून पहिला प्रश्न हा केला कीं, ‘काल आपल्या आज्ञेने मी एकच कंद खाल्ला; पण त्यामुळे माझी काय परिस्थिति झाली ही माझी मलाच ठाऊक. आपण तर कंदाचें नित्य सेवन करतां, तेव्हां आपली काय स्थिति होत असेल ?’ श्री नारायण महाराज म्हणाले, ‘याचे उत्तर शब्दजन्य नाही. अनुभवांनीं कळेल.’ असें म्हणून आणखी एक कंद खाण्याकरितां दिला. आधल्या दिवसाच्या अनुभवावरून जयराम महाराज कंद खाईनात; परंतु शेवटी महाराजांच्या विशेष आग्रहामुळें कंद खाणे भाग पडले. कंद खाणे झाल्यावर श्री नारायण महाराजांनी सांगितले की, ‘कालच्या कंदापेक्षा आजचा कंद निराळ्या जातीचा आहे. या कंदाचा गुण असा आहे कीं उद्यां सूर्योदयापूर्वीं तुझें मरण आहे’. हे शब्द कानी पडतांच जयराम महाराजांचा चेहरा फिक्रा पडला. हात पाय लटलट कांपूं लागले, मृत्युची भीति अशीच आहे. कंठ सद्वदित झाला. नेत्रांवाटे अश्रू येऊ लागले. उद्या संत दर्शन होणार नाहीं, म्हणून महाराजांच्या पायाची धूळ मस्तकावर धारण केली व आपल्या घरी निघून आले. सायंकाळ झाली. घटकापळ मोजीत मृत्युची वाट पहात बसले. चित्तांत मोठी बेचैनी झाली. रात्रीचे बारा वाजले, दोन वाजले, चार वाजले, रात्रभर झोप नाही, मृत्यु-चिंतनांत अवघी रात्र निघून गेली. सकाळी सूर्यनारायणाचा उदय झाला. रात्र संपली, तिच्या बरोबर मृत्युची चिंताही संपली. सत्संग घडेल, संत सेवेचा लाभ घडेल अशा आशेचे किरण दिसूं लागले. स्नान, संध्या, नित्यकर्म आटोपून जयराम महाराज दर्शनाकरितां गेले व म्हणाले, महाराज काल रात्री माझा मृत्यु होता असें आपण सांगितले, पण मी तर जिवंत राहिलो’. त्यावर महाराजांनी विचारले, ‘कारे, तुला काल रात्री परवां प्रमाणे कामबाधा झाली होती कां ?’ उत्तर दिले, ‘महाराज कालची सारी रात्र मृत्यु-चिंतनांत गेली कांहींच सुचेनासें झाले.’ त्यावर महाराज म्हणाले, जसे तुझें चित्त मृत्यु-चिंतनांत निमग्न झाल्यामुळे कंद खाऊन कोणत्याही प्रकारचा वासना-विकार झाला नाहीं, त्याच प्रमाणे आम्ही सद्गुरु दत्ताच्या चिंतनांत निमग्न असल्या कारणानें कंद खाण्यामुळे आमचे अंतःकरण विकारी होत नाही’ ही अनुभवाची खूप पटतांक्षणीच जयराम महाराजांनी श्री नारायण महाराजांच्या चरणांवर मस्तक ठेविले. नारायण महाराजांनी त्यांच्या मस्तकावर हात ठेवून अनुग्रह दिला व सर्वांतर्यामीं असून सर्वांहून निराळा सर्वसाक्षी मी कोण वस्तु आहे हे अनुभवून दिले. (काना वचनाचिये भेटी । सरिसाचि पै किरीटी । वस्तु होऊनियां उठी । कवणी एक । .... ज्ञानेश्वरी)

श्री जयराम महाराजांनी सदुरु देवांना तन-मन तर अर्पण केलेंच, पण वडिलोपार्जित सर्व धनही अर्पण केले. सावकारी सोडून फकीरी दीक्षा स्विकारली. त्यांच्या कडून आलेले हें सर्व धन नारायण महाराजांनी दानधर्मात खर्च केले. जयराम महाराज घरच्या रुक्मिणी पांडुरंगाच्या वाळूच्या मूर्ती घेऊन नारायण महाराजां बरोबर निघाले.

श्री नारायण महाराज फिरत फिरत माळव्यांत आल्यावर देवासलाही येत असत. येथे आल्यावर सरदार फडणीससाहेब (मोठी पाती) यांच्या गणपती मंदिरात महाराजांचा मुक्काम रहात असे. येथील मोठ्या पातीचे राजे श्रीमंत कै. रुक्मांगदराव खाशे साहेब महाराज पवार यांनी नारायण महाराजांचा अनुग्रह घेतला. रुक्मांगदराव महाराज हे निःसीम गुरुभक्त होते. हे राजकारणांत जसे निष्णात होते तसेच त्यांचा परमार्थतही अधिकार होता. हे मोठे शांतवृत्तीचे व धर्मनिष्ठ होते. नारायण महाराज देवासला आल्यावर चातुर्मास्यांत अहोरात्र पहारे लागून नामसंकीर्तन व्हावे व चातुर्मास्य समाप्तीला मोठे प्रयोजन होऊन समाप्ती व्हावी. या भजन समारंभात रुक्मांगदराव महाराजांचाही पहारा असे. असे योग दोन तीनदां आले. गावांत बऱ्याच स्त्री पुरुषांनी नारायण महाराजांचा उपदेश घेतला.

एकदां रुक्मांगदराव महाराजांनी श्री नारायण महाराजांस विनंति केली की देवासला एक मठ स्थापन करावा जेणेकरून भजन कीर्तनास जागा होईल. पण महाराजांनी दोन वेळेस अनुमोदन दिले नाही. शेवटी तिसऱ्या खेपेस सरकार व गांवातील शिष्य मंडळींनी फारस आग्रहाची विनंति केल्यामुळे भक्तेच्छा पूर्ण करण्याकरितां श्री नारायण महाराजांनी मठ बांधण्यास रुकार दिला. श्री रुक्मांगदराव महाराजांच्या हस्ते मंदिराचा पाया खोदण्याचा मुहुर्त होऊन कामास सुरुवात झाली. त्या वेळेस ऋषि आश्रमा प्रमाणे तात्पुरती जागा तयार करून श्री महाराजांची प्रासादीक गंडिकेची दत्तमूर्ती व आपल्या जवळचा लोखंडी चिमटा, तसेंच श्री जयराम महाराजा जवळच्या श्री रुक्मिणी पांडुरंगाच्या मूर्ती ठेविल्या. श्री देवाजवळ नंदादीप चालू केला मंदिरात श्री रुक्मांगदराव महाराजांनी श्री गुरुदेवा करितां (श्री नारायण महाराजांकरितां) गादीची विध्युक्त स्थापना केली. गादीवर श्री नारायण महाराज यांस बसविले, पण नारायण महाराजांनी गादीचा स्वीकार करून त्या जागी लगेच आपले प्रिय शिष्यमणि श्री जयराम बाबा महाराज यांना बसविले. श्री जयराम महाराजांना गादीवर बसविण्याच्या समारंभच्या वेळी श्री रुक्मांगदराव महाराजां कडून जो मोतिया रंगाचा आहेर आला तोच संप्रदायाच्या बाणाचा पोषाख कायम राहिला. एव्हांपासूनच जयराम महाराज अंगरखा, पागोटें घालू लागले. या पूर्वी कपडे घालीत नसत लंगोट नेसून वर घोतर गुंडाळलेले असायचे.

श्री जयराम महाराज हे वेळशीर वागणुकीसंबंधात मोठे दक्ष असत प्रत्येक काम ठराविक वेळेस झालेंच पाहिजे. पहांते उठल्यापासून रात्री निजेपर्यंत त्यांची सर्वकामें ठराविक वेळेस होत व ते सर्वांना वेळशीर वागा असें सांगत. त्यावेळी घड्याळाचा फारसा प्रचार नव्हाता, परंतु वेळशीर वागणें हें त्यांच्या अंगवळणीच पडले होते. त्यांना आपल्या श्वासोच्छ्वासांवरून किती घटका दिवस आला (किती वाजले) हे नक्की समजत होते. श्री रुक्मांगदराव खाशेसाहेब यांनी मंदिराच्या नित्यनैमित्तिक (उत्सव-महोत्सव) खर्चाची व्यवस्था लावून दिली होती. श्री रुक्मांगदराव महाराज राजांची तीन लग्ने झाली.त्यांच्या वडील राणी रेवाबाई, मधल्या राणी यमुनाबाई आणि तिसऱ्या राणी गंगाबाई. पहिल्या दोघी बडोद्याचे अधिपति श्रीमंत दुसरे सयाजीराव गायकवाड यांच्या कन्या होत्या. श्री यमुनाबाई महाराजांनी श्री जयराम महाराजांचा अनुग्रह घेतला. श्री यमुनाबाईंच्या पुढाकाराने सरकारांतून व श्री जयराम महाराजांना मिळालेल्या देणग्यातून मंदिराच्या सभामंडपाचे काम झाले.

जामगोद गांवी (देवास पासून ८ मैल) श्रीमंत यमुनाबाईंनी पंढरीनाथाचे मंदिर बांधले. त्याच्या जवळ श्रीमंत यमुनाबाई महाराजांची कोठी आहे. या कोठीत एकदां श्रीमंत यमुनाबाई साहेब महाराजांनी श्री जयराम महाराजां जवळ चार महिन्या पर्यंत पंचीकरण, श्री नारायण महाराजकृत सप्तसागर व वेदांत श्रवण केले होते. श्री जयराम महाराजांची प्रवचन पद्धति फार सरळ, रसाळ व भक्तिप्रेमानें ओथंबलेली अशी होती.

श्री जयराम महाराजांचा शरीरबांधा ऊंच व दुहेरी हाडाचा पण सुटसुटीत होता. वर्ण गौर, डोळे पाणीदार, मस्तकावर जटा बांधलेल्यर दाढीला गांठ दिलेली, असे त्यांचे रुप आकर्षक व प्रभावी होते. श्री जयराम महाराजांनी, आपल्या अवतार समाप्तीचा काल जवळ आला असें जाणून पुढे गादीकरितां व श्री दत्तसेवे करितां अधिकारी शिष्य पाहून त्यांजकडे सेवाधर्म सोंपवावा, असा विचार केला. श्री जयराम महाराज, कृष्णाजीराव महाराज (श्रीमंत रुक्मांगदराव महाराजांचा पुतण्या व त्यांचा उत्तराधिकारी) व यमुनाबाई साहेब महाराज या त्रिवर्गाच्या पसंतीनें श्री त्र्यंबक महाराजांची (आपटे) यथाविधि गादीवर योजना झाली. श्री जयराम महाराजांनी श्री त्र्यंबक महाराजांस अनुग्रह देऊन सदगुरुपासून प्राप्त झालेली ब्रह्मविद्या, आत्मवित्त व त्याच बरोबर मंदिराच्या नांवाखाली असलेली सर्व स्थावर जंगम वस्तूंची मालकीही दिली. थोड्याच दिवसांनी म्हणजे इ. स. १८७० शके १७९२ मिति आश्विन व. ३० मंगळवार रोजी जयराम महाराजांनी सकाळी संन्यास घेऊन दोन प्रहरी ते समाधिस्थ झाले. मंदिराच्या मागे अंगणांत त्यांस समाधि दिली.

श्रीनारायणमहाराज जालवणकर ऊर्फ श्रीचिमटेबावा यांनी देवास (सीनिअर)
येथें प्रस्थापिलेली काळ्या गंडिकेची षड्भुजी-एकमुखी

श्रीदत्तात्रेयांची स्वयंभू मूर्ति

जामगोद येथील विठ्ठल मंदिरांतील मूर्ति

श्रीमंत महाराणी यमुनाबाईसाहेब म.

श्री पंढरीनाथ रुक्मिणी

श्री सद्गुरु जयराम महाराज

